

ОӘЖ 721

ҚАЗАҚСТАН ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ ДЕМАЛЫС АЙМАҚТАРЫ

Сұлтанбекқызы Гүлзат

Gulzatik12@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Сәулет және құрылыс факультетінің Дизайн және инженерлік графика кафедрасының 5 курс студенті, Астана, Қазақстан, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Садыкова Ж. М.

Қазақстан - Каспий теңізі, төменгі Поволжь, Орал, Сібір, Қытай және Орта Азия арасындағы Еуразия ортасында орналасқан. Қазақстан - Әлемдік мұхитқа шыға алмайтын ірі ел. Ел аумағының басым бөлігін шөлдер мен жартылай шөлдер алып жатыр, далалар Қазақстан аумағының 35 пайызын алып жатыр, аумақтың аз бөлігі орманмен қамтылған. Және де Қазақстанның табиғаты керемет.

Қазақстан Таулары. Оңтүстік-Шығыс пен солтүстік-шығыста Қазақстан Алтай мен Тянь-Шань әлемнің ең үлкен тау жүйелерінің бірін қоршауда. Алтай таулары - бұл тас таулардан жартасты тарақтарға дейін табиғи қарама-қайшылықтар берілген, мәңгі қармен жабылған ғажайып өлке. Қазақстанның ең биік нүктесі Хан-Тәңірі шыңымен Тянь-Шань таулары. Бұл жай ғана ең биік тау емес, ол тіккен альпинистерді бағындырғысы келеді-бұл таңқаларлық қызыл түспен төгілген бату кезінде қиялды таңқалдыратын таудың сұлулығы. Қазақстан табиғаты тіпті ең бұрынғы саяхатшыларды таң қалдырады.

Қазақстан аумағы бойынша әлемде 9-шы орында (шаршы метрде 2 млн. 724,9 мың км), бұл ретте халық небәрі 18 млн. адамды құрайды, адамдар қоныстанбаған барлық аумақ – бұл жануарлар мен құстардың мыңдаған түрлерінің мекендейтін жері болып табылатын шексіз далалар, шөлдер мен таулар.

Қазақстан әлемдік мұхитқа шыға алмайтын әлемдегі ең ірі ел, бұл ретте Қазақстан аумағын құрлықшілік теңіздер: Каспий және Арал теңізі жуады. Қазақстанның табиғаты өзінше тамаша. Ел аумағының басым бөлігін шөлейт – 164 млн.га (44%) және жартылай шөлейт (14%) құрайды, аумақтың тек 26% – ы ғана дала аумақтары, және тек 5,5% - ы (21 млн. га) - орман аймақтары алады. Елдің орталық бөлігінде "сары дала" - Сары-Арқа, ал одан батыста – Торғай үстірті орналасқан. Қазақстан аумағы соншалықты үлкен, ол Батыс Алтай мен Шығыстағы Тарбағатай тауларын басып алады. Оңтүстік-батыста Үстірт үстірті және Каспий теңізінің жағалауы орналасқан. Қазақстанның шығыс бөлігі Солтүстік Тянь-Шаньға тіреледі. Демалыс - тыныштықтың жағдайы немесе сауығып, уақыт өткізу. Демалыс мақсаты - күштерді қалпына келтіріп, ағзаның жұмысқа қабілетті жағдайына қол жеткізу.

Елдің су ресурстарына келер болсақ, елдің көп бөлігі шөл, бірақ Қазақстанда 8,5 мың шағын және үлкен өзен бар. Олардың ең үлкені Орал, Ембі, Сырдария, Есіл, Іле, Ертіс және

Тобыл болып табылады. Қазақстандағы ең ірі көлдердің бірі-Балқаш көлі. Бүгінгі таңда Қазақстан Арал теңізінің экожүйесін, флорасы мен фаунасын сақтауға үлкен көңіл бөледі. Сондай-ақ Қазақстанға Каспийдің солтүстік және шығыс жағалауының бөлігі тиесілі-бұл шамамен 2340 км.

Қазақстанда өсімдіктердің алты мыңға жуық түрі өседі,оның аумағында құстардың 500-ге жуық түрін, аңдардың 178 түрін, бауырымен жорғалаушылардың 49 түрін, қосмекенділердің 12 түрін, ал өзендер мен көлдерде балықтың 100-ге жуық түрін кездестіруге болады.

Мұнда көптеген тұщы және тұзды көлдер ауданында мекендейтін жүздеген құс түрлерін кездестіруге болады. Теңіз көлінде Орталық Қазақстанда әлемдегі ең сирек кездесетін және ең әдемі құстардың бірі - Қызғылт фламинго мекендейді. Оларды қорғау үшін Қазақстан Үкіметі Қорғалжын қорығын құрды.

Қазақстанның шөлдері арасында Бетпақ-Дала шөлін, Үстірт шөлін, Қызылқұм құмды шөлін, Моюнкұм шөлін, сондай-ақ Арал маңындағы Қарақұм шөлін бөліп көрсетуге болады. Мұнда қарақұйрықтар мен тушкандар, сондай – ақ барлық шөлдердің найзағай-гадюкалары мекендейді. Одан басқа Қазақстан аумағында тағы 16 жылан түрі анықталды.

Қазақстанның табиғаты әртүрлі, оның шөл алқаптары анық емес, ал тау шыңдары биік және қатал. Елдің флорасы мен фаунасы сирек кездесетін және бірегей жануарлар мен өсімдіктердің әртүрлі түрлерімен ұсынылған, олардың көпшілігі Қызыл кітапқа енгізілген.

Демалыс аймағына шипажайлық-курорттық және сауықтыру мекемелері кіреді. Мұндай мекемелер неғұрлым қолайлы микроклиматтық, ландшафтық және санитарлық-гигиеналық жағдайлары бар аумақтарда орналасуы тиіс. Аумақтар шегінде жалпы туристік орталықтарды, курорттық саябақтарды, жағажайларды қоса алғанда, қоғамдық орталықтарды қалыптастыратын демалыс және туризм мекемелерін, емдеушілер мен демалушыларға қызмет көрсететін мекемелер мен кәсіпорындарды орналастыру керек.

Қазақстан табиғаты шексіз кең және байтақ. Мысалы демалыс аймағы ретінде Бурабай көлі курортын алатын болсақ, ол Қазақстандағы туризм көшбасшыларының бірі. Мұнда тек жергілікті ғана емес, сонымен қатар шетелден туристер келеді. "Бурабай" курортының басты ерекшелігі оның әртүрлі табиғаты болып табылады: орманның, биік таулардың және таза көлдердің әсем үйлесімі. Бұл аймақта жүз жылдан астам уақыт бойы өте ежелгі қарағай орманы бар. Таулы ауа мен қылқан жапырақты ормандардың емдік қасиеттерінің бірегей үйлесімі шаршаған қала ағзасына пайдалы әсер етеді. Курорт аумағында атпен серуендеу жүргізіледі, велосипедтерді жалға беру жүзеге асырылады, сондай-ақ жергілікті гидтер қызметтері ұсынылады. Бұл жердің басты көрікті жерлері-Синюха тауы, Бурабай көлі және Жұмбақтас тауы. Синюха тауы-Бурабай және Көкшетау алқаптарындағы ең биік нүкте. Бұл тауға саяхатты жаяу жүріп, соқпақ орманның өзінен алып жүреді. Сары, күн батқан, шексіз даланың арасында кенеттен "орманның жасыл қабырғасы өседі. Ал оның артынан нағыз керемет жер ашылады: үлкен ғасырлық ағаштар, тас тау жоталары, фантастикалық жартастар, балыққа толы тыныш "қоршалған" көлдер. Бурабай - шын мәнінде жұмбақ орын. "Бура" қазақ тілінде "түйе" дегенді білдіреді. Бұл жерде мекендейтін түйелер туралы ескі аңыздар өте көп. Адамдар осында келгенін біліп, түйе тұлпармен (қанатты секіргішпен) оралып, Көкшетау шыңына қарай ұшып, осылайша, адамдардың бақытсыздықтан құтылып кеткен. Бурабай тек Қазақстан тұрғындарының ғана емес, сонымен қатар ТМД елдерінен келген қонақтардың да ең танымал демалыс орындарының бірі болып саналады. Курорт аумағында шипажайлар, қонақ үйлер, әр түрлі қызметтерді ұсынатын қонақ үйлер жұмыс істейді. Бурабайдың инфрақұрылымы жоғары деңгейде ұсынылған. Мұнда мейрамханалар, дүкендер, жабдықталған жағажайлар және тіпті "Қазақстан Лапландия" бар.

Балқаш-бұл бірегей, жартылай Тұщы, жартылай тұзды көл. Әдемі құмды жағалау, емдік балшықтың табиғи көздері, және Қызыл кітапқа енгізілген туранга тоғайлары-серуендеуге арналған барлық көркем жерлерді санамалау емес. Көлдің жағалау жиегінде

көптеген шығанақтар мен шығанақтар бар. Балқаш көлінде 20 балық түрі бар. Балық аулау үшін қолайлы айлар сәуір, мамыр, шілде тамыз және қыркүйек айлары болып саналады.

Балқаш көлі емдік қасиетке ие болып саналатын көлдердің бірі, сондықтан жағажай Балқаш ерекше назар аударуға лайық. Демалушылар серфингпен, скутер, яхта, қайықта сырғанаумен айналыса алады.

Баянауыл маңындағы курорттар туристерді ғажайып жартастармен және әсем пейзаждармен баурайды. Шынға өрмелеу үшін қажетті жабдықтарды жергілікті жерден оңай табуға болады. Баянауылда аңыздар өте кең тараған ("Баба-Яга", "тас таяқтары", "жылқы басы", "Көгершін") деген атпен көптеген жартастар бар. Экскурсия әуесқойлары үшін саябақтың көрікті жерлері бойынша – "қасиетті үңгір", "тас басы", "ерлердің қадір-қасиеті" тасы бар. Жағажайлық демалысты ұнататындар үшін сондай – ақ үш көркем көл ұсынылады: Сабындыкөл, Джасыбай және Торайғыр. Катамарандарды, еспелі және моторлы қайықтарды жалға алуға болады. Мұнда біздің және шетелдік туристерді тартатын әулие Тас үңгірі орналасқан. Үңгірдің Батыс қабырғаларында ортасында тереңдеген үлкен тас жатыр. Аңыз бойынша, осы таста жиналатын су емдік қасиеттерге ие. Тас бедеулігі бар әйелдерге де баланы өлтіруге көмектеседі деген ұғымды білдіреді.

Катон-Қарағай – Орталық Азияның бірегей ауданы, әр түрлі көрнекті жерлерге толы: Көккөл сарқырамасы, "Рахман қайнарлары" термалды көздері, тасталған Көккөл биік таулы кеніші, Берел қазбалары, Ұлы Жібек жолының солтүстік тармағы. Ауданда 400-ге жуық көл бар. Марқакөл көлі, Белуха тауы, Беркутаул тауы, Язевое көлі. Марқакөл суы тұщы және өте жұмсақ, оның басты байлығы-лосось тұқымынан шыққан балық. Бұл жерде балық аулаумен, жидек жинаумен, саңырауқұлақтар мен жаңғақтар жинаумен айналасуға болады. Берел өзенінде рафтинг танымал. Сібірде және Алтай тауларында ең биік Белуха Тауында танымал альпинистік жорықтар бар. Қар, мұз, қар көшкіні, сарқырамаларды жарқырататын қаросының барлығы сырттан келетін туристерді тартады. Тағы атпен серуендеу өте танымал ойын-сауықтардың бірі болып табылады.

Сырдария өзені Қырғызстан мен шығыс Өзбекстандағы Тянь-Шань тауларындағы екі өзеннің: Нарын және Қарадария өзендерінің қосылуынан бастау алады да, 2,212 км қашықтықта орналасқан Арал теңізіне барып құяды. Сырдария өзенінің алабы 800 000 шаршы километрді құрайды, бірақ су іс жүзінде соның тек 200 000-ынан ғана жиналады. Оның біржылдық теңізге құюы — 28 км³ ғана, бұл Әмударияның теңізге құятын суының жартысына тең. Сырдария өзенінің суы Орталық Азиядағы ең құнарлы мақта өсіретін аймақтарды суғаруға және оның бойындағы Қоқан, Худжанд, Түркістан және Қызылорда қалаларын сумен қамтамасыз етуге қолданылады. Сырдарияның төменгі ағысындағы өңірдің геологиясын, геоморфологиясы мен бедерін, климатын, өсімдігін, топырағын, жер бетіндегі және жерасты су қорларын, Арал теңізінің экология-географиялық жағдайын, теңіздің тартылу себептерін, шаруашылық салаларының (егіншілік, мал өсіру, балық өндірісі) дамуын, суармалы жердің мелиоративтік күйін, қоршаған орта нысандарының химиялық заттармен ластануын талдаған әдебиеттерге шолу жасалды.

Ірі қалалардың қала маңындағы аймақтарында және аралық кеңістіктерде орналасқан демалыс аймақтары - олардың құрамдас элементтері болып табылатын өзіндік жоспарлы және көлемдік-кеңістіктік түзілімдері болып табылады. Демалыс аймақтары үшін аумақтарды ұйымдастыру және орналастыру кезінде олардың рекреациялық аумақтар сатысындағы орны анықталады. Ұйым қала маңы аймағын перспективалы аумақтық ұйымдастырудағы экологиялық, әлеуметтік-қала құрылысы және ландшафтық-сәулет рөлін ескере отырып жүргізіледі. Демалыс аймақтарына орман алқаптары, көлдері, өзендері бар арнайы бөлінген аумақтар жатады. Олардың көлеміне байланысты демалыс аймақтарына жаппай қысқа мерзімді демалысы бар объектілер және ұзақ мерзімді демалысы мен емделуі бар аумақтар (санаторийлер, пансионаттар) органикалық енгізілуі мүмкін. Бұл объектілер әртүрлі аумақтардың көлемдік-кеңістіктік жағынан өзара байланысты негізгі компоненттерінің кешенін білдіреді: біріншіден, жер бедері, су беттері және су ағындары бар; екіншіден, ағаш-бұта екпелері қалыптасатын жабық кеңістіктері бар; үшіншіден,

шалғындар мен алқаптардың ашық кеңістіктері бар.; төртіншіден, абаттандыру элементтерімен және қызмет көрсететін және инженерлік құрылыстары орналасқан болуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бейсенова, А. С. Исследование природы Казахстана / А.С. Бейсенова.- А.: Казахстан, 1979.- 244 с.: ил., карт.Исследование природы Казахстана
2. Антропогенная история КазахстанаБайбатша А. Б. Антропогенная история Казахстана. - Алматы: Сөздік - Словарь, 2011. - 496 стр.
2. 3.<http://www.tourstokazakhstan.com/ru/blog/priroda-kazaxstana/ekologicheskij-turizm-v-kazaxstane.html>
3. <http://tr-kazakhstan.kz/krasivejshaya-priroda-kazaxstana/>
4. <https://www.advantour.com/rus/kazakhstan/attractions/burabai.htm>